

ZENON OŻÓG

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0001-5296-925X

Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice
– nowa książka prof. dra hab. Gustawa Ostasza

Książka Gustawa Ostasza zatytułowana *Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice* jest siódmą autorską monografią tego Autora, po m.in. bardzo istotnym, obszernym studium naukowym *W cieniu „Herostratesa”. O tradycjach romantyzmu w poezji polskiej lat 1914–1939* (Rzeszów 1993, 1994), inicjującym badania nad tradycjami literatury współczesnej prowadzonymi w Zakładzie Literatury Polskiej XX Wieku, którym Profesor kierował w latach 2004–2010, do czasu przejścia na emeryturę; po tomach następujących: *„Przeciwko smokom, jadam, kulom...”. O poezji polskiej 1939–1945* (Rzeszów 1998), *Filiacje, dialogi, spór z tradycją. Szkice o literaturze polskiej XX wieku* (Rzeszów 2001), *Imperatyw polskości. Kazimierza Wierzyńskiego „Wolność tragiczna”* (Rzeszów 2003), *„Mądrość liścia spadającego”*. *Drobiazgi nie tylko poetyckie* (Rzeszów 2008), *Śladami poezji czystej* (Rzeszów 2017). Ich czytelnik, którym jest nie tylko badacz literatury, ale także nauczyciel, student i każdy, kto jedynie z potrzeby ducha sięga po literaturę piękną i chce o niej więcej się dowiedzieć, wie, że domeną naukową Autora jest historia literatury dwudziestowiecznej opisywana i ujmowana w różnych perspektywach czasowych i kulturowych, od tradycji antycznej, przez wszystkie epoki literatury polskiej i światowej, ze szczególnym umiłowaniem romantyzmu polskiego, w którym Profesor znajdował, odsłaniał i analizował to wszystko, co ożywiało literaturę i kulturę polską w XX wieku, a co miało swoją genezę właśnie w myśli, duchowości, dokonaniach tamtej epoki, uzewnętrzniionych przez romantycznych wieszczów: Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Juliusza Słowackiego i Cypriana Kamila Norwida.

Tak jest i tym razem. Tom profesora Gustawa Ostasza składa się z kilkunastu artykułów; są wśród nich szkice, recenzje, studia – prezentujące analizy i interpretacje pojedynczych utworów, szersze refleksje na temat dorobku wybranych pisarzy, omówienia istotnych dla autora publikacji z pogranicza literatury, historii i kultury, które ukazywały się w minionych latach. Spoiwem całości pozostaje – jak w poprzednich publikacjach Profesora – „mowa przeszłości, rozumiana jako *magistrae vitae*”, a więc sfera tradycji, dziedzictwa, spuścizny historycznej i kultu-

rowej obecnej, bo wciąż aktualizującej się dla wszystkich generacji drugiej połowy XX wieku i przełomu tysiącleci.

Tekstem otwierającym tom jest recenzja książki Jarosława Marka Rymkiewicza *Reytan. Upadek Polski*, będącej przykładem beletrystyki historycznej, która jako „gawęda-esej” nie tylko odsłania biografie głównego bohatera, ale także rekonstruuje cały proces myślenia Rymkiewicza o przeszłości. To także opowieść bardzo osobista Gustawa Ostasza:

Czytając tę książkę, chyba nie od razu zdawałem sobie sprawę, że z wolna utożsamiam się z jej narracją, która konfrontuje przeróżne formy pamięci – dziś wypada mówić o nich: teksty – i zdynamiczowaną fabułę Matejkowego płótna, niczym pozywanych wielokrotnie przed sąd żywych świadków niegdyśszych zdarzeń. Jako filolog nie mogę się dziwić takiemu utożsamianiu. Poznawałem przecież narrację uruchamiającą twórczy, choć gorzki dialog-spór docieklivego, umyślnie nieufnego narratora-interlokutora z przekazami źródłowymi, a także z każdorazowym czytelnikiem; po prostu z nami, a więc i ze mną. Z grubsza rzecz biorąc, to wszystko, o czym dotąd zdołałem napomknąć, składa się na charakter tej paranaukowej opowieści, rzutuje na jej poszczególne elementy, na narratora, fabułę, na bohatera głównego, postaci drugoplanowe i epizodyczne, informację o rzeczywistości pozaliterackiej i tak zwaną filozofię utworu¹.

Dlatego też recenzja, która ma swoje gatunkowe dominanty, przechodzi w esej, w opowieść o książce Rymkiewicza i jej głównej postaci, i w tej samej mierze – o wydarzeniach historycznych z końca XVIII wieku.

W podobnej tonacji utrzymana została recenzja książki Bohdana Pocięja – znakomitego muzykologa i krytyka muzycznego, wybitnego humanisty – *Polskość Chopina*. Książka bardzo potrzebna i ważna z punktu widzenia „zamyśleń nad terażniejszością i jej korzeniami”. W omówieniu tej monografii Gustaw Ostasz skupia się na wątku równoległości (by nie rzec: tożsamości) naznaczonego polskością dzieła Chopina z arcydziełami wielkich romantyków, które w tym czasie powstawały, między innymi z *Dziadami – częścią III*, *Panem Tadeuszem* Mickiewicza, *Kordianem*, *Anhellim*, *Beniowskim*, *Królem-Duchem* Słowackiego, i które niosły ze sobą również niebywałą, skondensowaną, wzniosłą ekspresję polskości. Ten – wydawać by się mogło – odległy i historyczny już przekaz powinien być stale rodzajem duchowego testamentu przypominanym i odnawianym jako integralna część naszej narodowej kultury i tożsamości; to istotne przesłanie Profesora wybrzmiewa bardzo mocno jako puenta tekstu.

Kolejne artykuły pomieszczone w książce *Mowa dziejów. Mądrość poezji* dotyczą dwóch utworów powstałych na emigracji: powieści Józefa Mackiewicza *Droga donikąd* z 1955 roku oraz wiersza Kazimierza Wierzyńskiego *Na proces moskiewski* z 1945 roku (z tomu *Krzyże i miecze*). Powieść Mackiewicza, którą Miłosz nazwał „eposem końca”, wychodzi daleko poza ramy powieści z polityką i historią na pierwszym planie. To – jak pisał noblista – „koniec Wielkiego Księstwa Litewskiego, czy też jego resztek, tak jak dotrwały do 1939 roku, koniec też Wilna jako miasta o ludności polskiej i żydowskiej. Innej niż ta powieść kroniki nie ma”. I choć doczekała się ta proza wielu analiz i interpretacji, każda nowa

¹ G. Ostasz, *Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice*, Rzeszów 2020, s. 15.

próba świadczy o tym, że Mackiewicz nadal niepokoi i przyciąga czytelnika i badacza.

Kazimierz Wierzyński to ulubiony poeta Gustawa Ostasza, wystarczy zaglądnąć do indeksów osobowych poprzednich jego książek, by przekonać się, że twórczość poetycka autora *Wolności tragicznej* jest od kilku dekad stale obecna w lekturze i refleksji naukowej Profesora, najpierw ta z międzywojnia, w której odnajdywał romantyczne tropy (*W cieniu „Herostratesa”*) i imperatyw polskości w *Wolności tragicznej*, a później utwory z okresu wychodźstwa i emigracji (m.in. w *Przeciw jadom...*). Ten rozproszony cykl o Wierzyńskim kontynuuje w niniejszej publikacji, przedstawiając studium analityczno-interpretacyjne wiersza *Na proces moskiewski*.

W kompozycji swojej nowej książki Autor pomyślał również o czytelniku, stąd – jak się wydaje – decyzja, by dłuższe partie o charakterze analitycznym przedzielić omówieniami wybranych przez siebie opracowań naukowych. W tej części znalazły się dwie recenzje – pierwsza poświęcona tomowi autorstwa znakomitego bibliologa, biografisty, historyka literatury profesora Wojciecha Jerzego Podgórnego *Emigracja walczących. Wokół polsko-szkocko-angielskich powiązań kulturalnych wojennych i powojennych* – imponująca walorami poznawczymi i źródłowymi monografia prezentująca działalność żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych, ale także cywilów, którzy znaleźli się w Wielkiej Brytanii w latach wojny i po jej zakończeniu, przybliżająca życie codzienne polskiej emigracji w takich ośrodkach, jak Londyn, Glasgow czy Edynburg. Druga książka, która stała się pretekstem do jej przedstawienia, to opracowanie *Rosja i Rosjanie w XX stuleciu w świetle objawień fatimskich* ks. prof. Józefa Mandziuka, historyka Kościoła, autora m.in. monumentalnej, kilkutomowej monografii *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. Książka *Rosja i Rosjanie...* nie jest lekturą łatwą w odbiorze – co podkreśla Gustaw Ostasz – gdy przedmiotem opowieści staje się konfrontacja wydarzeń historycznych i „duchowo-teologicznej semantyki objawień fatimskich”; cała bowiem rzecz rozgrywa się na pograniczu historii współczesnej Rosji, ale także teologii, w szczególności mariologii i teologii biblijnej.

Osobny korpus, który można wydzielić w książce Gustawa Ostasza, stanowią teksty poświęcone twórcom związanym z Podkarpaciem, jak ojciec Cherubin Pająk – bernardyn, muzykolog, poeta, autor kilkunastu zbiorów wierszy, modlitw i rozważań teologicznych, Mieczysław A. Łyp – redaktor, wydawca, fotografik, poeta, Anna Oliwińska-Wacko – polonistka czynna zawodowo jako nauczycielka języka polskiego, pasjonatka historii Czudca, Andrzej Szypuła – muzykolog i dyrygent, współtwórca, redaktor i wydawca pisma „Kamerton”, prezes Rzeszowskiego Towarzystwa Muzycznego, założyciel Towarzystwa im. Zygmunta Mycielskiego w Wiśniowej, poeta i felietonista. Jedynym wyjątkiem w tym szeregu poetów jest krajan i kolega Gustawa Ostasza z ławy szkolnej liceum w Józefowie – Rudolf Tadeusz Czerniak. Pierwszemu z wymienionych twórców Profesor poświęcił obszernie, przeglądowe studium *Poeta bernardyn Cherubin (Julian) Pająk z rozdziałami: Późny debiut, Psalmi i pieśni o Ziemi Świętej, Wiersze sandomierskie, Dyskurs z legendą świętego Franciszka oraz Bernardyna modlitwy ciche i repliki*

wierszem. Poezja ojca Cherubina została odkryta dość szybko po jego debiucie lirycznym w 1993, a jego biografia i twórczość doczekały się ujęcia monograficznego zredagowanego przez Gustawa Ostasza pt. *Ojciec Cherubin, duszpasterz, muzyk, poeta* (2011). Studium włączone do książki to dowód na to, że i do tych wierszy uczony lubi powracać w lekturze i refleksji naukowej, którą uzupełnia nowym spojrzeniem i w której dodaje nowe wątki badawcze.

Szkic *Pisarstwo „z potrzeby serca”* to prezentacja nieznanego szerzej twórcy wywodzącego się z Roztocza – Rudolfa Czerniaka. Składa się na ów szkic przypomnienie nietuzinkowej biografii, którą Gustaw Ostasz referuje ze swadą i znajomością kontekstów, oraz z omówienia opublikowanych utworów tego samodzielnego pisarza; są to próby literackie, paranaukowe, ikonograficzne, np. katalogi z wystaw.

Przekrojowy charakter mają także artykuły: *Spotkania z twórczością Miecysława A. Łypa* (w konstrukcji mającej trzy odslony – pierwszej: *Ulotne piękno życia i dialogi ze sztuką*, drugiej – *Krajobrazy pamięci* i trzeciej – *Mowa wiązana jako autoportret*) oraz *Poezja „wszędzie, na wyciągnięcie ręki”* o poezji Anny Oliwińskiej. Są to ważne publikacje, bo wprowadzają do naukowego obiegu rzeczową analizę liryki twórców mniej znanych. W poezji M. Łypa Gustaw Ostasz wśród cech dominujących dostrzega „inkrustację światów wewnętrznych tekstów napomknieniami o twórcach sztuk przeróżnych” – wielkich, ale i tych nieznanach, bo lokalnych poetów, malarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów i muzyków; „korespondencję sztuk”, która nasycza migotliwą semantykę tekstów; wątki autobiograficzne z powrotami do „kraju lat dziecińczych” i patronat Juliana Przybosa (*Rozmowy z Julianem Przybosiem*).

W poezji Oliwińskiej-Wacko fascynuje Autora naznaczenie świata wewnętrznego „sygnałami spraw niby prostych, ale niezwykle ważnych”, i zgoda na „odwieczną codzienność” narratorki lirycznej – religijnej, uduchowionej, „czulej na metafizykę”; ożywienie motywu Matki (*Słowa dla Matki*) w wielu wymiarach i rozgałęzieniach, i innych motywów o proveniencji biblijnej; nawiązania do tradycji odległej – poezji baroku, i bliższej – młodopolskiej.

Podobnemu urokowi poddaje się Autor, gdy sięga po zbiory liryczne Andrzeja Szypuły. W tomie *Białe tulipany* (2015) dostrzega wiersze „subtelne, zharmonizowane w sferach obrazowania, refleksji, brzmień”, akcentuje także ich swoistą, za każdym razem rzeczywistą czasoprzestrzeń. To oryginalne „impresje egzystencjalno-modlitewne”, kontynuujące tradycje dobrej poezji, w której mieści szerokie doświadczenie egzystencjalne człowieka, to wreszcie walory stylizacyjne i eufoniczne.

Ostatnim rozdziałem książki Gustawa Ostasza jest esej, który zawiera nie tyle podsumowanie całego tomu, ile bardzo osobiste przemyślenia odnoszące się do powołania realizowanego przez filologa – historyka literatury – nauczyciela – wychowawcę. *Apologia kulturowych fundamentów edukacji* to nic innego jak wiarygodne przesłanie Autora, który w tych rolach się spełniał od czasu swoich studiów. Mowa jest w tym eseju o sprawach podstawowych; że nauczyciela –

historyka literatury powinna określać „duchowa strona jego profesji, nieodległa od filozofii rozumianej jako miłość mądrości”; że jest kojarzony z tym, kto „obarczony jest obowiązkiem przekazu młodym ludziom duchowych imponderabiliów, które tkwią w sztuce naszego kręgu kulturowego”; że jest „strażnikiem wartości prymarnych” i „wdraża w życie kulturowy nakaz nieustannego kształcenia i samokształcenia”; to ktoś, kto „darzy szacunkiem uczniów/studentów”, a „posażny w empatię, powołany do zawodu – ceni szkołę w jej różnych aspektach i wymiarach”. Wnioski, jakie Autor wyprowadza z obserwacji dzisiejszego szkolnictwa, brzmią pesymistycznie. Zawód nauczyciela pozbawiony został statusu wolnego zawodu, szkoła nie bierze na siebie zadań maksymalistycznych, a permanentne reformy przyczyniają się do destrukcji szkolnictwa. Zagubione gdzieś zostało pojęcie sumienia, a wrażliwość moralna „zdaje się gasnąć na wszystkich szczeblach edukacji”. Autor przypomina równocześnie, że jedyną drogą naprawy może stać się powrót do wartości niezbywalnych, zakorzenionych głęboko w tradycji judeochrześcijańskiej; że współczesny nauczyciel powinien być wierny swemu powołaniu, „wewnętrzsterowny”, mieć czułe sumienie, szanować prawdę, bo jest ona – cytuje tu Profesor poglądy na temat fundamentalnych wartości moralnych niemieckiego filozofa i teologa D. von Hildebranda – „podstawą życia społecznego”. Patronem w tym nurcie refleksji staje się także Norwid z imperatywem „nieprzerwanego wychowania i samowychowania”, bo –

- O! nie skończona jeszcze Dziejów praca,
Nie-prze-palony jeszcze glob, Sumieniem!

Nowa publikacja prof. dra hab. Gustawa Ostasza jest zbiorem bardzo ciekawych poznawczo i inspirujących artykułów naukowych, szkiców i recenzji. Powinna znaleźć swoich czytelników wśród badaczy zajmujących się literaturą piękną i jej tradycjami, z pewnością sięgną po nią także nauczyciele-poloniści i studenci.

Gustaw Ostasz, *Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2020, ss. 152.

***The wisdom of history, the wisdom of poetry. Drafts –
a new book by prof. dr hab. Gustaw Ostasz***

Abstract

The author of the review presents and evaluates Gustaw Ostasz's book. He draws attention to the multitude of articles it contains and their diversity: there are sketches, reviews, studies - analyzes and interpretations of poems, as well as reflections on the achievements of selected writers. The author recommends the book to students, teachers and literary researchers.

Keywords: writers, poets, history, interpretation of literary works